

"Cânâ gam-ı aşkınla perîşan gezer oldum", Tanbûrî Ali Efendi'nin aksak usulünde, "Her bir bakışınla neşe buldum", Leylâ Saz'ın ağır aksak usulünde, "Âsuman ağlar hem inler girye-bâr oldukça ben" mısralarıyla başlayan şarkıları; Zekâî Dede'nin Mevlevî âyi-niyle düyek usulünde, "Yüce sultanım der-de dermânım", Hamâmîzade İsmâîl Dede Efendi'nin düyek usulünde, "Ey derde der-man dermânım Allah" ve Selahattin De-mirtaş'ın, "Ey pâdişâh-ı lem-yazel v'ey kâ-dir ü hayyü'l-ezel" mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın örnekleri arasında-dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik ü Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 50-51; Hâşim Bey, *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 41-42; Tan-bûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, İstanbul 1321, s. 61-62; Suphî Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musiki-si*, İstanbul 1933-40, I, 246-247; IV, 267; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Ders-leri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 349; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Üsûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 273-275.

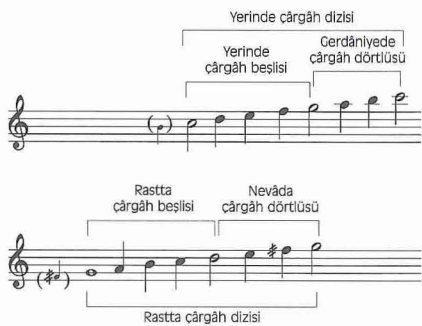
İSMAİL HAKKI ÖZKAN

SÜZİDİLÂRÂ

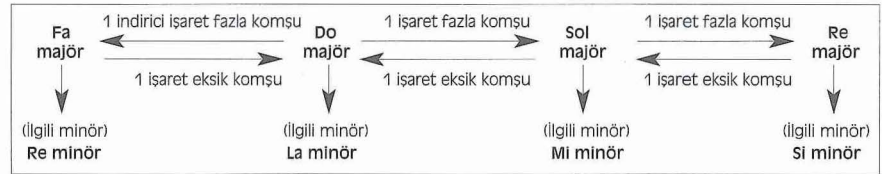
(سوزدیلارآ)

Türk müzikisinde bir makam.

Türk müzikisinin büyük hâmis ve bes-tekârı Sultan III. Selim'in buluşu olup rast perdesinde karar eden ve seyir özelliği ba-kımından çıkıcı veya çıkıcı-inici olarak kul-lanılabilen bir makamdır. Bu makama "ni-gâr" adı verilmiştir. Arel-Ezgi nazariya-tına göre makamın dizisi, rast perdesin-deki çârgâh dizisine çârgâh perdesindeki çârgâh dizisinin katılmasından meydana gelmiştir. Burada belirtmek gerekir ki bu çârgâh dizileri, klasik devirde çârgâh dizisi veya makamı adıyla anılan çârgâhtaki zir-güleli hicaz dizisi değil TTBT + TTB aralık-ları ihtiva eden do majör dizileridir (Arel-Ezgi nazariyatında ana dizi olarak kabul edil-miş bulunan bu çârgâh dizisi Türk müzikisinde hiçbir zaman makam olarak kullanılmamıştır).

Güçlü perdesi olarak nevâ ve çârgâh perdelerinin kullanılabildiği sûzidilârâ ma-kamı Arel-Ezgi nazariyatına göre biri rast-ta, diğeri çârgâhta olmak üzere iki majör diziden meydana gelmiştir. Bu duruma göre Batı müziği bakımından do majör ve sol majör olan bu iki dizi yine Batı müzi-ğinde olduğu gibi komşu tonlara geçkiler yapar. Bu komşu tonlar herhangi bir ma-jör veya minörün ilgili majör ve minörü, o majör veya minörün bir değiştirme işare-ti fazla ve bir işaret eksik yakın komşula-rı, bu komşuların da ilgili majör ve minör-leridir. Bu sebeple Batı müziğinde her to-nun (dizi) beş adet komşu tonu vardır. Sû-zidilârâ makamı da iki majör diziden mey-dana geldiğine göre seyir sırasında bu komşu tonlara geçilip asma kararlar yapı-lır. Aslında makamı teşkil eden iki majör di-zi de komşu tondur. Sûzidilârâ makamın-daki bütün bu komşuluklar ve böylece mey-dana gelen asma kararlar şematik olarak şöylece gösterilebilir:

Bu şekil Türk müzikisi bakımından ifa-delendirilirse sûzidilârâ makamının asma kararları şu şekilde sıralanabilir (burada majör dizilerin çârgâh, minör dizilerin bûselik olduğu hatırlanmalıdır): Makamın dizilerinden biri olan çârgâh yani do majörün ilgili mi-nörü la minör Türk müzikisinde bûseliktir. Bu sebeple düğâh perdesinde bûselikli as-ma karar yapılır. Do majörün bir indirici işaret fazla komşusu fa majördür ve fa majörün komşu minörü ise re minör, yani nevâ yahut yegâhta bûseliktir. Dolayısıyla nevâ perdesinde de bûselikli kalışlar yapı-labilir. Hatta bu makamdaki eserlerde gö-rülen, yerinde hicazlı ve yerinde nikrizli as-ma kararlar da yegâh perdesindeki re mi-nör, yani ikinci şekil bûselik dizisinin üst bölgesidir. Bu yegâhtaki ikinci şekil bûse-lilik dizisi aynı zamanda makamın pest ta-raftaki genişlemesini teşkil eder.

Sûzidilârâ makamının diğer dizisi rast-ta çârgâh yani sol majördür. Bu dizi ile rast perdesinde karar edilecektir. Sol majörün ilgili minörü mi minördür. Bundan dolayı hüseyinî perdesinde bûselik çeşnişiyle as-ma karar yapılır. Yine sol majörün bir işa-ret fazla komşusu re majördür. Bu sebep-

le de nevâda çârgâhlı asma karar, bazan da yarım karar yapılır. Re majörün ilgili mi-nörü si minör olduğuna göre bûselik per-desinde bûselikli asma kalış yapılabilir. Bütün bunlar özetlenirse sûzidilârâ makamı seyri sırasında hüseyinî, nevâ ve yegâhta bûselikli, nevâ ve çârgâhta çârgâhlı, bûse-likte bûselikli, düğâhta bûselikli ve hicazlı, rastta nikrizli (yegâhtaki ikinci şekil bûse-lilik dizisi sebebiyle), hüseyinî-aşıranda bû-selikli, yegâhta bûselikli ve çârgâhlı asma kararlar yapılabilir.

Sûzidilârâ makamının donanımına hiç-bir işaret konmaz. Makamı teşkil eden di-zilerin seslerinin pestten tize doğru isim-leri şunlardır: Rastta çârgâh dizisi: Rast, düğâh, bûselik, çârgâh, nevâ, hüseyinî, mâ-hur, gerdâniye. Yerinde çârgâh dizisi: Çârgâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye, mu-hayyer, tiz bûselik ve tiz çârgâh. Yerinde hicaz dördü'sü: Düğâh, dik kürdî, nîm-hicaz ve nevâdır. Portenin birinci aralığında-ki küçük mücennep diyezli fa (geveşt) per-

desinin yeden olarak kullanıldığı sûzidilârâ makamı pest taraftan iki şekilde genişler. Bu genişlemeler yegâh perdesine çârgâh ve bazan bûselik çeşnişiyle inilerek yapılır.

Sûzidilârâ makamının seyrine rast veya çârgâhtaki dizilerden biriyle başlanabilir. İki dizide karışık gezinildikten sonra güç-lüde yarım karar yapılır. Bu arada gerekli yerlerde gereken asma kararlar da göste-rilir. Nihayet rasttaki çârgâh dizisiyle rast perdesinde genellikle yedenli tam karar yapılır.

Sûzidilârâ makamı Arel-Ezgi nazariyatın-da her ne kadar iki çârgâh dizisinden mey-

Sûzidilârâ
makamı
seyir
örneği

dana geldiği şeklinde tarif edilmişse de eldeki eserler bu tarifi doğru olmadığını ve adı geçen iki nazariyatçının makamı doğru anlayamadığını göstermektedir. Nitekim Rauf Yektâ Bey bu makam için, "Rast, bûselik, hüseyî gibi yekdiğerine mübâyene-ti muhtâc-ı îzah görülmeyen üç makamın bir sûret-i mâhirânede mezc ve telifinden hâsıl olan sûzidilârâ" ifadesini kullanmıştır (YM, sy. 16 [1917], s. 310). Rauf Yektâ Bey'in bu tarifi eldeki eserlerin yapısına en uygun olanıdır. Belki buna bir de hümayun makamını eklemek gerekebilir. Zaten III. Selim gibi büyük bir mûsiki bestekârının sadece majör-minör ilişkisine dayanan, Türk mûsikisinin en karakteristik perde ve çeşnilerinin yer almadığı, bu mûsikinin renklerini taşımayan bir makam icat etmesi mantığa aykırıdır.

III. Selim'in Mevlevî âyiniyle ağır düyek usulündeki peşrevi, Tanbûrî Cemil Bey'in saz semâisi; yine III. Selim'in darbeyn usulünde, "Kemân-ı aşkını çekmek o şûhun hayli müşkilmiş" mısraıyla başlayan birinci bestesi, hafif usulünde, "Çin-i gîsûsuna zencîr-i teselsül dediler" mısraıyla başlayan ikinci bestesi; "A gönül cur'a mıyız kâr-ı penâh eyleyelim" mısraıyla başlayan ağır semâisi ve "Âb ü tâb ile bu şeb hâneme cânan geliyor" mısraıyla başlayan yürük semâisi; ağır aksak usulünde, "Gülşende yine meclis-i rindâne donansın" mısraıyla başlayan şarkısı; Nûman Ağa'nın düyek usulünde, "Ey padişahım şevketin" mısraıyla başlayan şarkısı; Eyyûbî Zekâî Dede'nin düyek usulünde, "Bârekallah dü cihânın serveri" mısraıyla başlayan tevşihî bu makamın örneklerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 32; Hâşim Bey, *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 25-26; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi*, İstanbul 1933-40, I, 179-180; IV, 254; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 212-213; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velvelleri*, İstanbul 2006, s. 452-456; Rauf Yekta, "Selâm-ı Sâlis Mûsikîşinâs", YM, sy. 16 (1917), s. 310.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

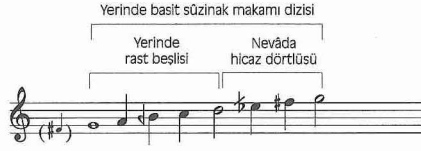
SÜZİNÂK

(سوزناك)

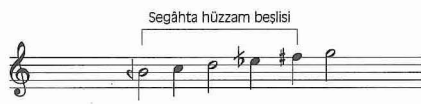
Türk mûsikisinde bir makam.

Türk mûsikisi makam sistemi içinde çok kullanılmış makamlardan biri olan sûzinak biri basit sûzinak, diğeri zirgüleli sûzinak olmak üzere iki çeşittir ve her ikisi de rast perdesinde karar eder.

Basit Sûzinak Makamı. İnci-çıkıcı bir seyir takip eden makamın dizisi, yerindeki bir rast beşlisine beşinci derece nevâ perdesinde bir hicaz dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.

Rast beşlisiyle hicaz dörtlüsünün ek yerindeki nevâ perdesi güçlü sesidir ve bu perdede hicaz çeşnisiyle makamın yarım kararı yapılır. Basit sûzinak makamı asma kararlar bakımından da zengindir. Nevâ perdesindeki hicazlı yarım karardan sonra çargâh perdesinde nikriz çeşnisiyle asma karar yapılabilir. Segâh perdesindeki asma karar hüzzamlıdır. Ancak bu karar için hisar perdesini biraz dikçe basmak gerekir. Dügâh perdesinde de asma karar yapılabilir ve bu perde üzerinde bir karıcığâr dizisi meydana gelir.

Bu asma kararların dışında hisar ve eviç perdelerinde de çeşniziz asma kararlar yapılabilir. Durak rast perdesi üzerinde bulunan rast beşlisi dolayısıyla basit sûzinak ve rast makamları arasında geçki kolaylığı vardır. Çünkü değişen sadece dizinin üst bölgesidir. Bu yakınlıktan istifade ile seyir sırasında hisar ve eviç perdeleri atılıp yerine hüseyî ve acem perdeleri getirilirse acemli rast dizisine geçilmiş olur. Bazı eserler bu şekilde rasta geçip acemli rast dizisiyle karar etmiştir. Donanımına si için koma, mi için bakiye bernolleri ve fa için bakiye diyezi konulan basit sûzinak makamı dizisinin seslerinin pestten tize doğru isimleri rast, dügâh, segâh, çargâh, nevâ, hisar, eviç ve gerdâniyedir. Makamın yedeni portenin birinci aralığında yer alan bakiye diyezli fa (ırak) perdesi olmasına rağmen bu makamdaki hemen hiçbir eserde yeden kullanılmamıştır. Basit sûzinak makamı tiz taraftan genişler. Bu genişleme, nevâ perdesindeki hicaz dörtlüsünün tiz tarafına gerdâniye perdesi üzerinde bir bûselik beşlisi getirilmesi suretiyle yapılır ve genişlemeden nevâ üzerinde bir hümayun makamı dizisi meydana gelir.

Bunların dışında nevâ perdesi üzerinde nağmeler bir merdiven gibi durmaksızın çıkıp inerse bu perdede bir ortalama hicaz dizisi meydana gelir. Çünkü çıkarken tiz segâh, inerken sünbûle perdeleri kullanılır. Eğer muhayyer perdesiyle üst oya (brodör) yapılırsa yine sünbûle perdesi kullanılır ki bu da uzâl dizisinin seyre katılması demektir.

Basit sûzinak makamının seyrine nevâ perdesi civarından başlanır. Bu perdenin iki tarafındaki çeşnilerde karışık gezinildikten sonra güçlü nevâ perdesinde hicaz çeşnili yarım karar yapılır. Yine karışık gezinilerek asma kararlar da belirtilip gerekirse genişlemiş bölgede dolaşıldıktan sonra ya dizinin kendisiyle ya da acemli rast dizisiyle rast perdesinde genellikle yedensiz tam karar yapılır.